

**До спеціалізованої вченої ради
Д 35.051.27
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка**

*79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців,
14, авд. 214.*

**ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –
доктора юридичних наук, доцента
Лукасевич-Крутник Ірини Степанівни –
на дисертацію Яновицької Галини Богданівни на тему
«Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Підписавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами - членами, з іншої сторони, ратифіковану Верховною Радою України у вересні 2014 року, Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити високий рівень захисту прав споживачів та гармонізувати системи захисту прав споживачів України та ЄС.

Додатком XXXIX до Глави 20 Угоди про асоціацію визначено законодавчі акти ЄС, які необхідно імплементувати в національне законодавство, зокрема законодавчі акти ЄС, спрямовані на врегулювання питань, пов'язаних з гарантіями для споживачів, досудовим захистом прав споживачів, забороною несправедливих торговельних практик, договорами із споживачами, електронною комерцією тощо.

Зазначене вище вимагає грунтовного наукового перегляду правового регулювання захисту порушених прав споживачів в Україні. Тому дослідження Яновицької Галини Богданівни на тему «Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні» є актуальним.

У вітчизняній цивілістичній науці споживчі правовідносини неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Однак за останні роки проблематиці захисту прав споживачів не було приділено достатньо уваги. Поза увагою науковців залишилися багато нагальних питань, які потребують обґрунтованих відповідей для застосування як в цивільно-правовій доктрині, так і в правозастосовній практиці. Можна виділити декілька сфер, прогалини в регулюванні яких призводять до численних випадків порушення прав споживачів. Так, неврегульовані питання захисту споживацьких прав у сфері електронної торгівлі, відсутні дієві механізми захисту від нечесної торговельної діяльності, неефективний захист прав споживачів при гарантійному обслуговуванні продукції тощо. Як зазначає дисертантка, такий стан дотримання прав споживачів не може вважатися нормальним, а відтак, має існувати ефективний правовий механізм їх захисту. Тому дисертація Яновицької Галини Богданівни на тему «Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні» успішно заповнює цю прогалину. Рецензована робота є кваліфікованою науковою працею, в якій вперше в українській цивілістичній доктрині запропоновано концепцію захисту в комплексі прав споживача, яка спрямована на вдосконалення правового регулювання споживчих відносин.

Про потребу дослідження зазначененої проблематики свідчить також значна кількість судових спорів в сфері захисту прав споживачів та практика вищих судових інстанцій України, яка описує непоодинокі випадки неоднакового застосування законодавчих приписів під час розгляду таких справ. Це вказує на недосконалість правового регулювання споживчих відносин та потребу теоретичного осмислення вказаної проблематики.

Закономірним з огляду на актуальність теми є зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планових тем наукової роботи кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на 2016–2018 роки «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (номер державної реєстрації 0116U001703) та «Новелізація цивільного та цивільно-процесуального права в

умовах реформи судочинства» (2019–2021 роки, номер державної реєстрації 0119U002358).

Тема дисертації Яновицької Галини Богданівни «Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні» цілком відповідає науковій спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірність. Дисертаційна робота Яновицької Галини Богданівни є ґрунтовним науковим дослідженням теоретичних та практичних проблем захисту прав споживачів в Україні, що забезпечено опрацюванням значної кількості джерел (495 найменувань). Дисертанткою вивчено відповідне законодавство України та інших держав, концептуальні підходи українських та закордонних науковців, а також правові позиції Конституційного суду України та судову практику у справах щодо досліджуваної проблематики, в тому числі практику Європейського суду з прав людини. Наукова праця пронизана положеннями регламентів та директив ЄС, які повинні бути імплементовані в норми чинного законодавства України. Емпіричною базою даної роботи, окрім вищезазначеного, стали локальні акти об'єднань фізичних та /або юридичних осіб у сфері захисту прав споживачів. Високий науковий рівень написання роботи підтримується завдяки використанню широкого кола загальнонаукових та спеціальних юридичних методів. Все це вказує на достатню обґрунтованість та достовірність вироблених у дисертації наукових положень, висновків та пропозицій.

Оскільки дисертація є самостійним науковим дослідженням, а всі сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні положення, висновки та пропозиції, які виносяться на захист, отримані автором самостійно на підставі власного авторського дослідження, аналізу літературних джерел, національної і зарубіжної нормативно-правової бази, судової практики, у тому числі рішень Європейського суду з прав людини, можна стверджувати про особистий внесок здобувача в науку та доктрину цивільного права.

Оцінка змісту, завершеності та ступеню новизни дисертаційної роботи.

Метою дисертаційної роботи є розробка концептуальних положень та загальнотеоретичних зasad, які спрямовані на вирішення правових проблем, пов'язаних із захистом прав споживачів в Україні, а також формулювання науково обґрунтованих теоретичних положень та висновків прикладного характеру, спрямованих на забезпечення захисту прав споживачів в Україні.

Мета обумовила постановку ряду завдань, які сформульовані автором таким чином, щоб максимально охопити різні аспекти захисту прав споживачів та в повній мірі розкрити досліджувану проблематику.

Предметом дослідження є цивільно-правові засоби та способи захисту прав споживачів в Україні, нормативно-правові акти, правозастосовча практика.

Правильно сформульовані мета, завдання та предмет дослідження покладені в основу побудови дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що охоплюють 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Зміст дисертаційної роботи свідчить про обрання дисертанткою такої структури наукової роботи, яка дозволяє висвітлити як теоретичні питання, так і питання, які мають безпосередній вихід в практичну площину. Так, в дисертації досліджено: стан розробки проблеми захисту прав споживачів в науці цивільного права; становлення та розвиток інституту захисту прав споживачів; проблеми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу в сфері захисту прав споживачів; учасники споживчих правовідносин; об'єкти та зміст правовідносин у сфері захисту прав споживачів; договір як підстава виникнення споживчих правовідносин; поняття захисту цивільних прав споживачів; поняття та класифікація способів захисту прав споживачів; строки здійснення та захисту цивільних прав споживачів; окремі способи захисту прав споживачів, зокрема, припинення правопорушення, зміна та припинення правовідношення, визнання правочину недійсним, відшкодування збитків та моральної шкоди, відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт, послуг у деліктних відносинах.

Ознайомлення зі змістом дисертації на тему “Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні” залишає позитивне враження. Дисертаційна робота читається легко, дослідження викладено логічно та послідовно, поступово розкриваючи кожне наступне із зазначених на початку дисертації завдань. Побудова речень свідчить про великий словниковий запас дисертанки, його вміння максимально чітко сформулювати думку, правильно обґрунтувати свою позицію, аналізувати велику кількість інформації та робити на підставі цього власні висновки, творчо мислити при розробці теоретичних пропозицій та практичних рекомендацій щодо вдосконалення цивільного законодавства і судової практики у правовідносинах щодо захисту порушених прав споживачів.

Внаслідок поглиблого аналізу законодавства, осмислення проблем юридичної практики та положень правої науки авторка сформулювала низку доктринально нових і значимих у правовому сенсі положень і висновків. Тому з впевненістю можна стверджувати, що дисертаційна робота характеризується **науковою новизною**, адже дисертація є першим дослідженням цивільно-правових засобів захисту прав споживачів у національній доктрині цивільного права, в якому запропоновано концепцію захисту в комплексі прав споживача, яка спрямована на вдосконалення правового регулювання споживчих відносин.

На схвалення заслуговують більшість нових або таких, що містять елементи наукової новизни, положень, які виносяться дисертанткою на захист (С. 28–32 дисертації, С. 4–6 автореферату).

Так, позитивної оцінки заслуговує запропоноване для доктринального використання у п. 1 наукової новизни поняття споживчих правовідносин як врегульованих законом, договірними умовами та правовими звичаями суспільні відносини, які виникають між фізичною особою (споживачем), який прибаває або має намір придбати товар (роботи, послуги) для задоволення особистих, побутових та сімейних потреб шляхом укладення договору зі суб’єктом підприємницької діяльності (продавцем, виконавцем, виробником, імпортером) або самозайнятою особою (С. 28, 117, 360 дисертації, С. 4, 19 автореферату).

Варто відзначити обґрунтовану у п. 2 новизни позицію про недоцільність наділення юридичних осіб статусом споживачів у розумінні Закону України

«Про захист прав споживачів». Названий закон і законодавство в сфері захисту прав споживачів спрямоване на захист більш слабшої сторони – фізичної особи – споживача (С. 29, 201, 361 дисертації, С. 4, 19-20 автореферату).

Надзвичайно актуальною є запропонована у п. 3 новизни пропозиція закріпити на законодавчому рівні визначення поняття споживчого договору, згідно з яким це – договір, за яким одна сторона – суб’єкт підприємницької діяльності (продавець, виробник, виконавець) або самозайнята особа, зобов’язується продати, виготовити виріб (товар), виконати роботи або надати послуги, за плату другій стороні – споживачу (фізичній особі) (С. 29, 202, 363 дисертації, С. 5, 13, 20-21 автореферату).

Цікавою як з теоретичної, так і практичної точки зору є запропонована серед положень наукової новизни (п. 7) структуризація споживчих договорів за предметною ознакою, яка дозволила виокремити серед них: договори про передачу товару у власність (договори роздрібної купівлі-продажу, інтернет-торгівля тощо); договори про передачу майна у тимчасове користування (прокат); договори побутового підряду та окремих видів підрядних робіт, споживачем яких є фізична особа; договори про надання послуг фізичній особі як споживачу (С. 29, 199-200 дисертації, С. 5 автореферату).

Наукову та практичну цінність, на нашу думку, мають запропоновані у п. 8 наукової новизни ознаки, які властиві споживчим договорам: особливий суб’єктний склад, який передбачає наявність суб’єкта підприємницької діяльності або самозайнятої особи та фізичної особи – споживача; публічність споживчого договору; засада приєднання до умов договору, запропонованих суб’єктом підприємницької діяльності; оплатність; обов’язкова інформаційна складова характеристики предмета; консенсуальний характер (С. 29-30, 200, 203, 363 дисертації, С. 5, 13, 21 автореферату).

Наукової підтримки варте таке, що набуло подального розвитку, положення про класифікацію та характеристику правової природи споживчих договорів через призму публічних договорів та договорів приєднання (С. 31, 176 – 177, 203, 363 дисертації, С. 6, 13, 21 автореферату).

На увагу заслуговують також інші положення дисертаційної роботи, які не винесено як положення наукової новизни, проте вони мають наукову цінність. Так, дисертантка у змісті роботи неодноразово наголошує на тому, що імплементація норм ЄС в національне законодавство України може здійснюватися лише з врахуванням динаміки розвитку національного законодавства (С.77 дисертації).

Заслуговує на схвалення удосконалення понятійного апарату в сфері захисту прав споживачів. Так, окрім авторського поняття споживчого договору (п. 2. 3 дисертації), здобувачка пропонує дефініції таких понять: «споживач» (п. 2. 1 дисертації), «якість товару» (п. 2. 2 дисертації), «поняття захисту суб'єктивних прав споживачів» (п. 3. 1 дисертації), «гарантійний строк» (п. 3. 3 дисертації), «класифікація способів захисту» (п. 3. 2 дисертації), «моральна шкода, яка завдана споживачу» (п. 5. 2 дисертації).

Важливою є пропозиція щодо гармонізації норми ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», де запропоновано закріпити поняття споживчого договору, та норми ст. 45 Закону України «Про міжнародне приватне право», де ця договірна конструкція названа як «договір споживання» (ст. 175 дисертації).

Окрему увагу в дисертаційній роботі приділено питанню якості товару, що передається за умовами споживчого договору. В умовах рекодифікації цивільного законодавства своєчасною є пропозиція у ч. 1 ст. 673 ЦК «Якість товару» запропонувати визначення якості: «Якість – сукупність властивостей товару, які відповідають вимогам нормативних актів та умовам договору, щодо задоволення конкретних особистих потреб покупця» (С. 155, 364 дисертації, С. 21 автореферату).

Практичний інтерес викликає запропоноване дисертантом визначення етапів механізму захисту порушених прав споживача (С. 235, 250 дисертації).

Високої позитивної оцінки заслуговують також викладені у додатку Б до дисертації та обґрунтовані у змісті праці пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України за результатами дослідження цивільно-правових засобів захисту прав споживачів в Україні.

Таким чином, підготовлена до захисту докторська дисертація на тему «Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні» характеризується єдністю змісту, сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення, висновки і пропозиції мають високий рівень обґрунтованості, а положення, які виносяться на захист, є аргументованими та в переважній більшості доцільними для подальшого впровадження, що свідчить про особистий внесок здобувача в цивілістичну науку.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях. Основні результати наукового дослідження висвітлено у 49 публікаціях, з яких: 1 одноосібна монографія, 21 стаття у фахових виданнях, у тому числі 7 – в іноземних виданнях, 16 тез доповідей на конференціях, круглих столах, науково-практичний коментар Цивільного кодексу України (§ 1 глави 82) (видання 1-ше; видання 2-ге), навчальний посібник «Цивільне право України» (глави 27-28), підручник «Цивільне право України» (глави 27-28) та 7 інших публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення дисертаційного дослідження, сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково дослідній сфері – в подальших наукових дослідженнях проблем захисту прав споживачів; правотворчості – як теоретичний матеріал при опрацюванні та прийнятті законів та інших нормативних актів для удосконалення споживчих відносин та захисту прав споживачів; правозастосовчій діяльності – для забезпечення єдиних підходів до уніфікації судової практики у спорах про захист прав споживачів; у навчальному процесі для викладання навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Міжнародне приватне право» та окремих курсів, присвячених вивченню проблем захисту прав споживачів.

Результати дисертаційного дослідження використовуються під час викладання навчальної дисципліни «Цивільне право України» та курсу «Цивільно-правові способи захисту прав споживачів в Україні» на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка.

Зауваження та пропозиції до змісту дисертації.

Відзначаючи високий науковий рівень дисертаційного дослідження, необхідно вказати на наявність певних положень, які потребують додаткової аргументації або уточнення під час публічного захисту.

1. У дисертаційній роботі здобувачка неодноразово згадує про Концепцію державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 р. № 217-р (С. 23, 60-64 дисертації, С. 1, 10 автореферату). Попри те, що окремі аспекти зазначеної концепції потребують подальшої реалізації і сьогодні, спиратись на положення зазначеного акту, зважаючи на закінчення строку його дії, в обґрунтуванні актуальності тематики дослідження видається неаргументованим. В умовах оновлення цивільного законодавства України актуальним видається визначення основних напрямів подальшого розвитку цивільного законодавства в сфері захисту прав споживачів з врахуванням євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави. Цікаво було б під час публічного захисту почути позицію здобувачки з цього приводу.
2. У дисертаційній роботі та авторефераті зазначається, що наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є кваліфікованою науковою працею, у якій вперше у вітчизняній цивілістичній доктрині запропоновано концепцію захисту в комплексі прав споживача, яка спрямована на вдосконалення правового регулювання споживчих відносин (С. 28 дисертації, С. 4 автореферату). Водночас у п. 13 наукової новизни серед положень, що удосконалено, зазначено концепцію захисту споживачів як складову поняття охорони цивільних прав. Під час публічно захисту важливо з'ясувати, чи мова йде про одну і ту ж концепцію, та висвітлити основні положення концепції, що вперше пропонується дисертантом, які якісно відрізняють її від усіх попередніх концепцій захисту прав споживачів.

3. У п. 8 наукової новизни виокремлено ознаки, які властиві споживчим договорам. Однією із основних ознак споживчого договору визначено його консенсуальний характер (С. 28, 200, 203, 363 дисертації; С. 5, 13, 21 автореферату). Обґрунтовуючи таку позицію, автор у змісті роботи зазначає: «Всі договірні конструкції, що закріплені у ЦК України, які можуть при певних умовах бути укладені за участю споживача, мають консенсуальний характер» (С. 175 – 176 дисертації). Водночас в межах цього ж підпункту 2.3, де здійснюється обґрунтування, дисертантка до різновидів споживчих договорів відносить договори перевезення (С. 183 дисертації). Тоді як договір перевезення багажу за своєю правовою характеристикою належить до реальних договорів. Очевидно, позиція про виключно консенсуальний характер споживчих договорів потребує додаткових аргументів під час публічного захисту.
4. Загалом погоджуючись з позицією здобувача про потребу узгодження законодавчих підходів та доцільність вироблення єдиної позиції відносно права споживача у разі продажу йому товару неналежної якості розірвати договір (ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів») або відмовитись від нього (ст. 678, 708 ЦК України) і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми (С. 273-275, 307, 368 дисертації, С. 23-24 автореферату), видається потрібним додатково аргументувати позицію про приведення відповідних положень ЦК України до спеціальних норм ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів». Адже в умовах рекодифікації така пропозиція може бути врахована. Тоді як Верховний Суд при вирішенні справ щодо продажу споживачеві товару неналежної якості керується ст. 678, 708 ЦК України, а не спеціальною нормою ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів» (С. 273 дисертації, С. 23 автореферату). Внесення запропонованих дисертантом змін до ЦК України може спричинити дисбаланс між нормами законодавства та складеною правозастосовною практикою.

5. В дисертаційному дослідженні неодноразово звертається увага на несправедливі умови споживчих договорів в розрізі дослідження проблем адаптації законодавства України до права Європейського Союзу в сфері захисту прав споживачів (п. 1.3 дисертації) та при характеристиці договору як підстави виникнення споживчих правовідносин (п. 2.3 дисертації). Надаючи правову оцінку відповідності національного законодавства у сфері захисту прав споживачів законодавству ЄС, на думку дисертантки, «можна стверджувати, що стаття 18 ЗУ «Про захист прав споживачів» повністю відповідає положенням, що містяться у Директиві Ради 93/13/ЄЕС про несправедливі умови в контрактах зі споживачами» (С. 98 дисертації). Проте відповідність однієї статті закону положенням директиви не усуває потреби впровадження європейських стандартів про несправедливі умови споживчих договорів в національне законодавство. Відповідно до додатків до Угоди про асоціацію положення цієї Директиви вже мали бути імплементовані в законодавство України до 01 вересня 2020 р. В практиці окремих країн ЄС при імплементації зазначененої Директиви на суб'єктів, які надають послуги за договорами приєднання, покладено обов'язок погоджувати запропоновані ними умови з відповідними компетентними органами. Цікаво під час публічного захисту почути думку дисертантки, які законодавчі гарантії можуть бути запровадження в Україні для споживача, який ще на етапі укладення договору безальтернативно приєднується до односторонньо визначених умов договору приєднання в цілому?
6. Поза увагою в дисертаційному дослідженні залишалась законопроектна діяльність. Так, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України у вересні 2020 р. виставило на сайті для громадського обговорення проект Закону України «Про захист прав споживачів», підготовлений з врахуванням положень восьми регламентів та директив ЄС у цій сфері. Цей законопроект вирішує окремі проблеми, які досліджуються в роботі. Так, пропонується визначити перелік інформації про продукцію та суб'єкта господарювання, яку він повинен

надавати при здійсненні електронної торгівлі та відповіальність за відсутність такої інформації, відповіальність суб'єкта господарювання, що надає послуги торговельного електронного майданчику для розміщення товарів для продажу інших суб'єктів господарювання та ін. Крім того, поза увагою дисерантки залишилось питання використання штучного інтелекту, зокрема, робототехніки у споживчих правовідносинах.

Наведені зауваження стосуються дискусійних або таких, що потребують уточнення, питань та не применшують у цілому високої позитивної оцінки дисертаційного дослідження, яке присвячене актуальній та важливій проблематиці.

Загальний висновок щодо дисертації.

Дисертація Яновицької Галини Богданівни «Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні» є кваліфікаційною науковою працею, виконаною нею особисто у вигляді спеціально підготовленого рукопису та опублікованої монографії.

Дисертаційне дослідження виконане на високому науковому рівні, містить висунуті здобувачкою науково обґрунтовані теоретичні положення щодо цивільно-правових засобів захисту прав споживачів в Україні та сформульовані на основі цього практичні пропозиції, що спрямовані на вдосконалення механізму регулювання таких відносин. Дисертація є завершеною за змістом, цілісною, самостійною науковою працею, що містить теоретично обґрунтовані наукові результати, які у своїй сукупності розв'язують важливу для цивілістики наукову проблему.

Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, основні положення та висновки дисертації. Зміст дисертації відповідає науковій спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, з якої вона подана до захисту.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що дисертація на тему «Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні» є самостійною завершеною науковою роботою, яка робить внесок у розвиток сучасної науки цивільного права. За змістом та оформленням дисертація відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертацій, передбаченим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Яновицька Галина Богданівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права і процесу*

Ірина ЛУКАСЕВИЧ-КРУТНИК

Ірина Лукасевич-Крутник
І. Лукасевич-Крутник
Наташа Бігашевич